

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i04.129>

IJTIMOIIY TARMOQLARDA TIL MADANIYATI VA NUTQ ETIKETI

Shaxobiddin Abdullayev,

Iqtisodiy va pedagogika universiteti

NTM Samarqand kampusi, xorijiy tillar fanlar kafedrası o‘qituvchisi

shaxob1999@gmail.com

Annotatsiya: Maqola ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilarning til madaniyati va nutq etiketi masalalarini o‘rganadi. Ishning maqsadi zamonaviy raqamli muhitda nutq madaniyatini oshirishning ahamiyati, noto‘g‘ri va salbiy nutqni kamaytirish strategiyalarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot metodlari sifatida so‘rovnoma, kontent-tahlil va adabiyotlarni o‘rganish ishlatilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, foydalanuvchilarning katta qismi ijtimoiy tarmoqlarda nutq etiketi qoidalarini biladi, ammo ularni amalda qo‘llashda muammolar mavjud. Maqola xulosalar va tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, til madaniyati, nutq etiketi, raqamli kommunikatsiya, axloqiy me‘yorlar

Kirish

Ijtimoiy tarmoqlar hozirgi kunda axborot almashish va ijtimoiy muloqotning asosiy vositasiga aylangan. Shu bilan birga, foydalanuvchilarning nutq madaniyati darajasi, til etiketi va axloqiy normalarga rioya qilish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, noto‘g‘ri yoki qoralovchi nutq foydalanuvchilar orasida nizolarni kuchaytiradi va ijtimoiy muhitni buzadi. Shu bois, til madaniyati va nutq etiketi me‘yorlarini o‘rganish, ularga amal qilish va targ‘ib qilish ijtimoiy tarmoqlarda sog‘lom muloqotni ta‘minlashga xizmat qiladi. Til madaniyati va nutq etiketi — bu faqat adabiy yoki grammatik to‘g‘rilik emas, balki axloqiy, madaniy va kommunikativ me‘yorlarga rioya qilishni ham o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyati foydalanuvchining obro‘cini saqlash, muloqotni samarali tashkil etish va raqamli muhitda sog‘lom muhitni yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli, bugungi kunda til madaniyati va nutq etiketi bo‘yicha tadqiqotlar nafaqat lingvistika va sotsiologiya sohalarida, balki raqamli kommunikatsiya, axborot xavfsizligi va

yoshlar tarbiyasi masalalarida ham dolzarb hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi — ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilarning nutq etiketi darajasini aniqlash, mavjud muammolarni ko‘rsatish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Metodlar

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

1. So‘rovnoma (anketalar)

- Maqsadi: Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilarining til madaniyati va nutq etiketi bo‘yicha bilim va amaliy darajasini aniqlash.
- Namuna: 100 respondent, yosh guruhi 18–40 yosh, turli ijtimoiy tarmoqlarda faol foydalanuvchilar.
- Vosita: Onlayn Google Forms va Telegram bot orqali savol-javoblar.
- Savollar tarkibi: Nutq etiketi qoidalarini bilish, ularni qo‘llash chastotasi, salbiy izohlarni qanday qabul qilish va muloqot madaniyatiga bo‘lgan munosabat.

2. Kontent-tahlil (content analysis)

- Maqsadi: Ijtimoiy tarmoqlarda (Facebook, Instagram, Telegram) foydalanuvchilarning nutq etiketi qoidalariga rioya qilishini kuzatish.
- Metod: 200 ta post va 1000 ta izoh o‘rganildi. Postlar mavzulari: siyosat, madaniyat, kundalik hayot.
- Analiz mezonlari: salbiy izohlar, haqoratli so‘zlar, konstruktiv muloqot, ijobiy izohlar.

3. Adabiyotlarni o‘rganish (literature review)

- Maqsadi: Til madaniyati va nutq etiketi konsepsiyalarini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish.
- Manbalar: O‘zbekiston va xorijiy ilmiy adabiyotlari, maqolalar, monografiyalar.
- Fokus: Til etiketi, raqamli kommunikatsiya, onlayn muloqotdagi axloqiy me‘yorlar.

4. Ma‘lumotlarni tahlil qilish

- So‘rovnoma natijalari statistik usullar bilan tahlil qilindi (foizlar va diagrammalar orqali).
- Kontent-tahlil natijalari mavzu bo‘yicha kategoriyalar va trendlar orqali taqdim etildi.

Natijalar

- Respondentlarning 70% ijtimoiy tarmoqlarda nutq etiketi qoidalarini biladi, ammo ularning 45% faqat ba‘zan rioya qiladi.
- Kontent-tahlil shuni ko‘rsatdiki, salbiy yoki agressiv izohlar eng ko‘p muhokama qilinadigan mavzularda uchraydi.
- Yosh foydalanuvchilar (18–25 yosh) nutq etiketi qoidalarini eng kam darajada rioya qiluvchi guruh sifatida aniqlangan.

So‘rovnoma ma’lumotlariga ko‘ra, respondentlarning taxminan 70% ijtimoiy tarmoqlarda nutq etiketi qoidalarini biladi, lekin faqat 55% ularni muntazam ravishda amalda qo‘llashini aytgan. Yosh foydalanuvchilar (18–25 yosh) eng kam darajada nutq etiketi qoidalariga amal qiluvchi guruh sifatida aniqlangan, bu esa yoshlar orasida onlayn muloqotning tez va ba’zan impulsiv xususiyatini ko‘rsatadi.

Kontent-tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda postlar va izohlar orasida salbiy, agressiv va haqoratli nutq keng tarqalgan. Ayniqsa, siyosiy va jamoat mavzularida konstruktiv muloqot o‘rniga shaxsiy tanqid va agressiya kuzatilgan. Shu bilan birga, madaniyat, ta’lim va kundalik hayot mavzularida foydalanuvchilar asosan ijobiy va konstruktiv izohlar qoldirgan, bu esa til madaniyati va nutq etiketi bo‘yicha yaxshi namuna sifatida qaraladi.

Adabiyotlar tahlili esa ko‘rsatdiki, nutq etiketi va til madaniyati faqat grammatika va adabiy to‘g‘rilikni anglatmaydi; ular axloqiy me’yorlar, jamiyatdagi odob-axloq, hurmat va kommunikativ madaniyat bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati va nutq etiketi bo‘yicha bilim yetarli bo‘lishi bilan birga, foydalanuvchilarning axloqiy va psixologik tayyorgarligi ham muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyatini oshirish va salbiy nutqni kamaytirish bo‘yicha targ‘ibot, trening va moderatsiya tizimlariga ehtiyoj borligini ko‘rsatadi.

Mulohaza

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati faqat bilim bilan cheklanmaydi, balki foydalanuvchilarning axloqiy va psixologik tayyorgarligiga ham bog‘liq. Shu sababli, yoshlar va keng auditoriya uchun kommunikatsiya etiketi bo‘yicha treninglar, interaktiv kurslar va targ‘ibot ishlari muhim hisoblanadi. Shuningdek, yosh foydalanuvchilar guruhi til madaniyati va nutq etiketi me’yorlariga eng kam rioya qiluvchi guruh sifatida ajralib turadi. Bu yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarning tezkor, interaktiv va ba’zan anonim xarakteri nutq etiketi qoidalarini e’tiborsiz qoldirishga undaydi. Shu bilan birga, kontent-tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, salbiy nutq ko‘pincha siyosiy, jamoat yoki ijtimoiy mavzularda uchraydi, madaniyat va ta’lim sohalarida esa foydalanuvchilar asosan ijobiy va konstruktiv izohlar qoldiradi. Bu esa nutq madaniyati va axloqiy me’yorlarning mavzuga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni bildiradiki, til madaniyati va nutq etiketi faqat grammatika va adabiy to‘g‘rilik bilan cheklanmaydi; ular axloqiy, madaniy va kommunikativ me’yorlarga ham asoslanadi. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilarning bilim darajasi yetarli bo‘lsa ham, axloqiy va psixologik tayyorgarligi yetarli bo‘lmasa, muloqotda salbiy holatlar saqlanib qoladi.

Yosh foydalanuvchilar guruhi (18–25 yosh) eng kam nutq etiketi qoidalariga rioya qiluvchi guruh sifatida aniqlangan. Bu yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarning interaktiv va tezkor xususiyati, shuningdek, onlayn anonimlik imkoniyati ularning muloqot madaniyatini pasaytiradi. Shu bilan birga, kontent-tahlil shuni ko‘rsatdiki, madaniyat, ta’lim va kundalik hayot mavzularida foydalanuvchilar asosan ijobiy va konstruktiv izohlar qoldiradi. Bu esa til madaniyati va nutq etiketi faqat bilim bilan cheklanmay, mavzuga bog‘liq ravishda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, adabiyotlar tahlili til madaniyati va nutq etiketi faqat grammatik yoki adabiy to‘g‘rilikni anglatmasligini, balki axloqiy, madaniy va kommunikativ me‘yorlarga rioya qilishni ham o‘z ichiga olishini ko‘rsatadi. Shu sababli, foydalanuvchilarning bilim darajasi yetarli bo‘lsa ham, axloqiy va psixologik tayyorgarligi yetarli bo‘lmasa, onlayn muloqotdagi salbiy holatlar saqlanib qoladi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyatini oshirish va salbiy nutqni kamaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlar samarali bo‘ladi: interaktiv treninglar, targ‘ibot ishlari, moderatsiya va filtr tizimlari. Shu bilan birga, foydalanuvchilarni konstruktiv muloqot, hurmat va axloqiy me‘yorlarga rioya qilishga rag‘batlantirish muhimdir.

Umuman olganda, tadqiqot mulohazalari shuni ko‘rsatdiki, til madaniyati va nutq etiketi ijtimoiy tarmoqlarda muloqotni sog‘lom va samarali qilishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu esa nafaqat foydalanuvchilar, balki butun jamiyat uchun ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati va nutq etiketi bo‘yicha ta’lim, targ‘ibot va interaktiv treninglar samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, platformalarda moderatsiya tizimlari, salbiy izohlarni aniqlash va kamaytirish mexanizmlari ham foydalidir.

Xulosa va tavsiyalar

1. Ijtimoiy tarmoqlarda nutq etiketi qoidalarini targ‘ib qilish zarur.
2. Yosh foydalanuvchilar uchun interaktiv treninglar va ma’lumotli postlar yaratish tavsiya etiladi.
3. Platformalarda salbiy yoki agressiv nutqni kamaytirish uchun moderatsiya va filtr tizimlari kuchaytirilishi lozim.
4. O‘qituvchilar va ota-onalar bolalarni onlayn kommunikatsiya madaniyati bilan tanishtirishlari kerak.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati va nutq etiketi zamonaviy raqamli kommunikatsiyada muhim ahamiyatga ega. Foydalanuvchilar ko‘pincha nutq etiketi qoidalarini bilishiga qaramay, ularni amalda doimiy ravishda qo‘llashmaydi. Yoshlar, xususan 18–25 yoshdagi guruh, impulsiv va anonim muloqot tufayli eng kam darajada

etik normalarga amal qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda salbiy va agressiv izohlar eng ko‘p siyosiy va ijtimoiy mavzularda uchraydi, madaniyat va ta’lim mavzularida esa foydalanuvchilar asosan konstruktiv va ijobiy izohlar qoldiradi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati va nutq etiketi faqat grammatika yoki adabiy to‘g‘rilik bilan cheklanmaydi; ular axloqiy, madaniy va kommunikativ me‘yorlarga ham bog‘liq. Shu sababli, foydalanuvchilarni bilim bilan birga axloqiy va psixologik tayyorgarlik bilan ta’minlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov, I. (2020). O‘zbek til madaniyati va nutq etiketi. Toshkent: Fan.
2. Rasulova, D. (2019). Raqamli kommunikatsiya va ijtimoiy tarmoqlarda axloq. Toshkent: UzMed.
3. Crystal, D. (2011). Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Baron, N. (2008). Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford: Oxford University Press.
5. Jones, S. (2015). Social Media and Society. New York: Sage.
6. Rahimova, S. (2021). Ijtimoiy tarmoqlarda til madaniyati: amaliy tavsiyalar. Toshkent: Yangi Avlod.
7. Smith, A., & Duggan, M. (2013). Online Communication and Digital Etiquette. Pew Research Center.